

О. О. Онищук
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

ВІДРОДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ НА ЛУГАНЩИНІ В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

У даній роботі робиться спроба проаналізувати роль різних церков у релігійному відродженні на Луганщині під час нацистської окупації та в перші роки відновлення радянської влади. Ця спроба робиться в основному на базі офіційних нацистських та радянських документів.

Ключові слова: нацистська окупація, Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ), Автономна Православна Церква (АПЦ), Російська Православна Церква (РПЦ).

В данной работе делается попытка проанализировать роль разных церквей в возрождении религиозной жизни на Луганщине во время нацистской оккупации и в первые годы восстановления советской власти. Эта попытка делается в основном на базе официальных нацистских и советских документов.

Ключевые слова: оккупация, Украинская Автокефальная Православная Церковь (УАПЦ), Автономная Православная Церковь (АПЦ), Русская Православная Церковь (РПЦ).

In this paper the attempt is made to analyse the role of the different churches in the religious revival in Luhans'k region under the Nazi occupation and during the first years of the the restoration of the Soviet power. This attempt is done primarily on the base of official Nazi and Soviet documents.

Key words: Nazi occupation, the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (UAOC), Autonomous Orthodox Church (APTS), Russian Orthodox Church (ROC).

Дослідження проблеми відновлення церкви та її взаємостосунків з партійно-державною владою в роки Великої Вітчизняної війни є необхідним для збагачення сучасного досвіду розбудови духовного життя в Україні та вдосконалення системи суспільно-державно-церковних стосунків. Крім того, в контексті збільшення наукового інтересу до проблем регіональної історії в Україні, привертає увагу проблема розвитку духовного життя й функціонування церковних інститутів в окремих регіонах, зокрема і на Луганщині (в тодішній Ворошиловградській області), яка в роки окупації перебувала під владою німецької військової адміністрації. Релігійний фактор відігравав значну роль у житті окупованого німецько-нацистськими загарбниками місцевого населення, адже активне звернення до релігії є характерним для народу, який став жертвою суспільних і воєнних потрясінь. Ґрунтовний аналіз умов і перебігу подій у релігійному житті на Луганщині цих років має забезпечити всебічне висвітлення особливостей розвитку регіону в роки Великої Вітчизняної війни. Розв'язання наукової проблеми виникнення, становлення і функціонування різних православних конфесій у роки війни створює підґрунтя для поглибленого вивчення духовного життя, що обумовлює **актуальність** даної теми.

Основні джерела цієї розвідки містяться у фондах Державного архіву Луганської області, багато з них було введено в науковий обіг уперше. Дослідженню історії православ'я в Україні в роки Другої світової війни присвячено небагато праць істориків. Однією з таких робіт є фундаментальна праця І.Власовського «Нарис історії Української Православної Церкви» [3], у якій розглядається питання взаємостосунків православної церкви в Україні з радянським режимом і німецькою окупаційною владою, висвітлюється процес становлення УАПЦ і міжцерковної боротьби. Проблему відносин церкви з окупаційним режимом досліджував О. Є. Лисенко [10], а також В. В. Гордієнко, який розкриває політику німецького окупаційного режиму в статті «Німецько-фашистський окупаційний режим і православні конфесії в Україні» [4]. Проблему взаємозв'язку церкви та радянської влади на початку визволення території України від німецьких окупантів досліджував П.М. Бондарчук [2].

Вивченням історії православної церкви на Луганщині займається дослідник О. Форостюк, монографія якого [11] надає цінні данні про кількість відкритих церков та їх функціонування на території області під час Великої Вітчизняної війни. Серед західних вчених, котрі досліджували питання історії церкви в СРСР, слід назвати Р. Конквеста [12], У. Стросна [16], В. Флетчера [13]. Х. Фаєрсайд у своїй роботі [13] досліджує релігійну політику німців та оцінює реакцію духовенства та населення в період окупації, робить спробу проаналізувати зміну радянської церковної політики в 1943 р.. Дослідник А. Армстронг у своїй роботі «Український націоналізм, 1939–1945» [1] торкається проблеми церкви в роки війни. Проблема функціонування церкви на окупованій території Донбасу також розглядає Г. Куромія в своїй монографії «Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння, 1880-1990-ті роки» [9].

Метою цієї статті є дослідження ролі церкви у відродженні релігійного життя на Луганщині (Ворошиловградщині) в період Великої Вітчизняної війни. Досягнення цієї мети вимагає розкриття таких проблем, як-от визначення основних напрямків релігійної політики німецько-нацистських окупантів і ставлення населення Ворошиловградської області до культурно-церковної політики німецької окупаційної влади; зміни релігійної політики радянської влади щодо діяльності церковних інституцій в період її відновлення; визначення основних напрямів діяльності релігійних сект у 1944–1945 рр.

Початок Великої Вітчизняної війни вніс істотні зміни в життя населення УРСР. Територія України була швидко окупована і з липня 1942 р. перебувала під владою німецько-нацистських загарбників. Улітку 1942 р. внаслідок німецького наступу Ворошиловградська область була повністю окупована. Ворошиловград радянські війська залишили 17 липня 1942 р., а 22 липня був залишений Свердловськ. Оборонні бої на території України закінчилися.

Вищі політичні й військові кола Німеччини розглядали територію УРСР як сировинний додаток та джерело безкоштовної робочої сили. Наслідком такої політики стало вивезення на примусові роботи до Німеччини 2,5 млн. осіб, зокрема 72 тис. осіб з Ворошиловградської області [6, Ф. Р-1755. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 342]. За словами генерала Еріка фон Манштейна, Донбас «відігравав дуже важливу роль за розрахунками Гітлера ще 1941 р., бо він вважав володіння Донбасом життєво необхідним для перемоги» [6, Ф. Р-2673. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 374].

Розпочинаючи війну, А. Гітлер, безумовно, розраховував на могутність своїх збройних сил. Водночас у боротьбі з противником він не нехтував й іншими засобами, подекуди намагаючись використовувати навіть церкву – таку, здавалося б, невойовничу громадську інституцію. Встановивши окупаційний режим в Україні, німці дозволили відродитися православній церкві, яка протягом багатьох років була об'єктом більшовицького терору. Надаючи їй певні можливості для існування, загарбники вважали, що це сприятиме зменшенню опозиційних настроїв населення щодо окупантів; вони розраховували, що православна церква допоможе їм вивозити з України продовольство, культурні цінності та робочу силу, і що духовенство буде переконувати вірних у правильності такої політики окупантів. Отже, від початку німці пішли на деякі поступки у сфері релігійного життя, хоча ставлення окупаційної влади до церкви було вкрай суперечливим і базувалося на ідейних настановах нацистів і самого фюрера. Так, християнство розглядалося ідеологією нацизму як відстала релігія. Створюючи свою расову теорію, А. Гітлер у книзі «Майн Кампф» охарактеризував християнську релігію як релігію «слабких, принижених, “расово неповноцінних” людей», «єврейську за походженням і небезпечну», й релігію взагалі називав «безформною ідеєю», яка має бути «замінена загальною ідеєю, єдиною незламною вірою» [5]. Тому А. Гітлер мав намір спочатку використати церковні інституції для потреб райху, а потім замінити релігію новим світоглядом, новою вірою, причому сам він мав стати новим месією, який прийшов, щоб звільнити світ від євреїв та інших неповноцінних рас. Тому поступки німців місцевій церкві слід розглядати як вимушений, тимчасовий і тактичний крок.

Окупаційний режим на Луганщині тривав не так довго, як по всій території України, – лише рік, але за цей рік відбулося багато змін у житті Ворошиловградської області. Зі спогадів перекладача німецького командування Ореста Корчак-Городницького, який з серпня 1942 р. по вересень 1942 р. працював у Ворошиловграді, в 1942 р. місто було поділено на дві частини: саме місто та за річкою – Луганськ і Кам'яний Брід. У 1942 р. була зорганізована міська управа.

Головою міської управи був росіянин Азаров. Однією із найважливіших проблем міста, як вважав О. Корчак-Городницький, була русифікація. Він писав, що «місто вже майже зрусифіковане, на вулиці майже не можна почути української мови» [8, с. 190]. У своїх спогадах про Ворошиловград він писав, що комуністична адміністрація, відступаючи з міста, понищила всі фабрики та деякі державні будинки (театр, кіно). Саме місто під час окупації не було пошкоджене воєнними діями. Зі встановленням окупаційного режиму міська управа поставила своїм завданням відбудову фабрик, шляхів, промислових підприємств. Налагоджувалося в місті й культурне життя. У вересні 1942 р. у міській управі відбулися збори ініціативної групи зі створення товариства «Просвіта».

Під час німецької окупації міста відбулося багато змін й у релігійній сфері. Після евакуації радянської адміністрації населення стало виявляти громадську та релігійну активність. З приходом німців воно сподівалося на краще життя. Уперше після нечуваного погрому православ'я в Радянській Україні 1930-их рр. для віруючих з'явилася певна можливість виявляти відкрито свою релігійність.

З дозволу німецької влади населення почало поступово організовувати церковно-релігійне життя. У містах і селах відкривалися й ремонтувалися занедбані, зруйновані храми. Протягом 1942 р. практично в кожному місті області була відкрита церква, але найбільша кількість церков діяла у Ворошиловграді. 1942 р. Управління Ворошиловградської благочинної округи відкрило 4 церкви – дві в центрі міста, одну – в колишній Кам'янобродській церкві, та одну в селищі Єлисаветівці [6, Ф. Р-1755. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 3]. 1942 р. відбулося посвячення православного храму Казанської Божої Матері в помешканні колишнього торгового технікуму, а також Свято-Миколаївського собору по вул. Шевченка. Іконостаси для Собору Св. Миколая та для церкви Казанської Божої Матері створювала Ворошиловградська художньо-декоративна майстерня В. В. Чехова. Роботу з іконопису виконували художники Д. І. Гром та Т. К. Афоніна, проекти та ескізи оформлення іконостасів – Л. В. Чехов [6, Ф. Р-1755. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 56]. У період німецької окупації настоятелями Свято-Миколаївського Собору були отець Ісидор Дереза та протоєрей Костянтин Анпілогов [20, с. 18].

1942 р. у Ворошиловграді був відбудований Вознесенський молитовний будинок у Малій Вергунці, а також відновлена парафія Георгієвської церкви у Великій Вергунці. Під молитовний будинок було зайнято приміщення школи [11, с. 14].

У Алчевську була відновлена парафія Миколаївської церкви. У місті Антрацит 1943 р. отець Миколай почав збирати пожертви на відбудову Покровської церкви. У Боко-Платовому 1942 р. діяла Олександрівсько-Невська церква, а у Красному Куті була повернута віруючим Миколаївська церква. У Біловодську парафія Троїцького собору була відновлена 1942 р., але храм окупаційні власті використовували під склад зерна. Церковні служби відновилися тільки у серпні 1942 р. [11, с. 23–27].

Відновлювали свою діяльність і монастирі. У Сватівському районі, у с. Фомівка, в період окупації монахині Успенсько-Серафимського монастиря Параскева Дибіна та Надія Ковальова відкрили молитовний будинок. Молебні проходили щонеділі та у святкові дні. Служби проводив священник Істино-Православної Церкви ієромонах Кирило Черненко. За свою діяльність Параскева Дибіна була згодом канонізована. Приміщення Старобільського жіночого монастиря «Всіх скорботних радість» німецька влада використовувала як в'язницю [11, с. 9–11].

Велика кількість відкритих церков вимагала нових священників для здійснення релігійної служби. Ганс Кох, німецький офіцер контррозвідки у справах релігій в Україні, повідомляв: «Тих, хто виринув на поверхню після років переховування за радянської влади, не вистачало для нововідкритих церков. Священників «викопували з-під землі», але попит набагато перевищував пропозицію; все ж їх виявилось більше, ніж я сподівався; багато хто роками працював у шахтах Донбасу чи співав у заводських хорах і т.д.» [9, с. 394].

З метою проведення агітаційно-пропагандистської роботи у Ворошиловграді та Первомайську окупаційна влада розпочала видання газети «Нове життя», редактором якої був професор інституту народної освіти Бернацький [8, с. 188], а у Попасній видавалася газета «Ранок». У цих виданнях описувалися всі релігійні події, які відбувалися у містах області та по всій Україні. Газети підлягали контролю відділу пропаганди. Місцева адміністрація також повернула багато традиційних свят, надавши їм офіційного статусу. Всі церковні свята, що відбувалися у місті

Ворошиловграді, описувалися у міській газеті, а перед тим публікувалися оголошення про святкування або про те, що відбудеться посвячення храму, й усі охочі зможуть прийти.

Для антибільшовицької пропаганди німецька влада активно використовувала міську пресу. Статі, надруковані в таких періодичних виданнях, сприяли антирадянським настроям, прославляли окупаційну владу. Так, 25 квітня 1943 р. на честь свята Великодня у газеті міста Первомайськ була надрукована стаття «Христос Воскрес». У цій статті німецька влада називає більшовиків «хриstopродавцями та боговідступниками, які, нехтуючи найсвятішим і найдорожчим чуттям людини, кинули православну віру, а натомість в чисту душу людську силоміць стали насаджувати бруд і отруту», а самого Й. Сталіна – «Сатаною», який «вселив в душі слабодухих людей свій злий дух...» [6, Ф. Р-1755. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 22].

Отже, в практичному плані церковно-релігійна політика німецької влади на окупованих землях була чітко зорієнтована на виконання таких завдань, як підтримка розвитку релігійного руху, ворожого атеїстичному більшовизму; встановлення ефективного контролю за діяльністю релігійних організацій усіх конфесій; заборона створення єдиних церков, максимальне використання релігійних організацій для сприяння німецькій адміністрації та подальше змінення релігійного світогляду.

14 лютого 1943 р. радянські війська визволили Ворошиловград від нацистських загарбників, однак усю область було визволено лише 4 вересня 1943 р. Із закінченням окупаційного режиму на території Луганщини почалось відновлення радянської влади, яке полягало у перебудові всіх сфер суспільно-політичного та релігійного життя населення.

У роки війни партійне керівництво СРСР на чолі з Й. Сталіним кардинально змінило свою політику стосовно релігійних інституцій. Стан церкви, на боротьбу з якою радянським режимом було кинуте багато зусиль і ресурсів у передвоєнні роки, значно покращився. Жорстку антирелігійну боротьбу було припинено, натомість нова релігійна політика влади передбачала легальне існування церковних інституцій і духовенства. Кардинальні зміни курсу уряду у церковній політиці та певна нормалізація державно-церковних відносин були обумовлені низкою внутрішніх і зовнішньополітичних факторів. Протягом війни на окупованих територіях відбувалося відновлення діяльності храмів, закритих у передвоєнні роки. Там, де культових споруд не було, відкривалися молитовні будинки. Ці чинники обумовлювали зміну курсу радянської влади, яка тепер мусила повернути собі довіру місцевого населення, що перебувало в окупації, й заручитися підтримкою духовенства при відновленні радянського режиму. Радянська влада після знищення окупаційного режиму намагалася використати церкву в своїй політиці, консолідувавши за допомогою релігійного чинника суспільство у роки війни.

Для того, щоб консолідувати все релігійне життя на визволених територіях, радянська влада почала налагоджувати стосунки з Російською православною церквою, яка, згідно з планами Й. Сталіна, мала стати головною церквою, «духовним ядром» не тільки на радянській території, а й по усій Європі. Для контролю за релігійними течіями була видана постанова РНК СРСР про організацію Ради у справах РПЦ (далі – РСРПЦ) та інституту Уповноважених Ради у справах РПЦ [2, с. 139–140], які допускали збільшення кількості церков і залучення все більшої кількості віруючих до активної релігійної діяльності.

У 1944 р. була видана Інструкція Ради у справах РПЦ, в якій докладно обумовлювалося, які завдання має виконувати уповноважений РСРПЦ щодо подальшої діяльності церков [6, Ф. Р-2673. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 5]. Згідно з Інструкцією, всі церкви, відкриті під час німецької окупації, й ті, що відкривалися за бажанням віруючих уже за радянської влади, повинні були пройти реєстрацію, але механізм реєстрації релігійних громад створював значні перепони для їхнього кількісного збільшення. З 1944 по 1945 рр. у Ворошиловградській області було зареєстровано всі церкви, відкриті за нацистської окупації – це 126 релігійних громад [6, Ф. Р-2673. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 29]. Такими діями радянська влада намагалася за короткий час повністю взяти під контроль уже існуючі релігійні громади та обмежити кількість церков, які могли б відкритися за бажанням віруючих.

Функції релігійних громад були суттєво обмежені і чітко регламентувалися радянською владою. Релігійні громади не мали юридичних прав, заборонялась будь-яка їхня виробнича, торгова, виховна, лікувальна діяльність. Проте їм надавалося право збирати добровільні пожертви,

але тільки для утримання молитовного будинку; здійснювати релігійний хід біля храму, але тільки за умови, що ці дії не заважатимуть нормальному вуличному рухові, проведення молитовних зборів і з'їздів духівництва. В усіх державних, кооперативних й приватних установах і підприємствах не допускалося здійснення релігійних обрядів та розміщення будь-яких предметів культу [6, Ф. Р-2673. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 4–9].

З відновленням радянської влади на Луганщині посилюється патріотично-виховна робота православної церкви. Так, вже з березня 1943 р. міське духовенство збирало пожертви у фонд оборони, на подарунки Червоній Армії, на обладнання госпіталів, на допомогу інвалідам війни, сім'ям воїнів Червоної Армії та інші потреби армії та держави [6, Ф. Р-2673. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 2].

Форми патріотично-виховної роботи були різноманітними. Так, єпископ Ворошиловградської церкви Никон у день святкування річниці визволення Донбасу прочитав проповіді на честь Червоної Армії та її командного складу й зібрав матеріальну допомогу для воїнів Червоної Армії [6, Ф. Р-2673. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 6]. 7 листопада 1944 р. в день святкування Жовтневої революції єпископ Никон зібрав пожертви у розмірі 23 тис. 200 рублів, ці кошти були передані у спеціальний фонд, який опікувався дітьми загиблих воїнів Червоної Армії [6, Ф. Р-2673. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 28].

За період діяльності уповноважених Ради у справах РПЦ були зареєстровані випадки беззаконного порушення прав релігійних громад, свавільні дії, які чинила місцева влада щодо священнослужителів і віруючих. Так, у доповідній записці за 1944 рік уповноваженого РСРПЦ по Ворошиловградській області Г.К. Дубового до уповноваженого Ради у справах РПЦ при РНК УРСР зазначалося, що на «працівників райвиконкомів по Успенському, Свердловському, Станично-Луганському та інших виконкомах були скарги від віруючих через те, що облвиконкоми забирали у віруючих матеріали для реєстрації, затримували у себе віруючих, які приходили по два і три рази, щоб зареєструвати громаду» [6, Ф. Р-2673. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 27].

Влада всіляко наголошувала на тому, щоб духовенство чітко виконувало вказівки РСРПЦ, але були випадки, коли священнослужителі порушували їх. Наприклад, у селищі Хороше Слов'яносербського району в 1944 р. священник Яким Шепелев, незважаючи на заборону райвиконкому, в день масового виходу на польові роботи самовільно влаштував хресний хід із с. Сентянівки до с. Хороше з перенесенням ікон, окрім того, священнослужитель «освятив воду в колодязі, чим зірвав польові роботи» [6, Ф. Р-2673. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 28].

З 1945 р. влада почала обмежувати кількість церков, які відкривалися. Протягом 1945 р. по області від віруючих було подано 15 клопотань щодо відкриття церков, з них було розглянуто тільки 4, а зареєстрована лише 1 парафія [6, Ф. Р-2673. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 14].

Загалом тодішнє ставлення радянської влади до церкви та релігії чітко відбивається у «Закритому листі ЦК КП(б)У з питань релігії» (1945 р.), де наголошувалося, що комуністи не повинні забувати про заперечення церковною ідеологією «марксистсько-ленінського світогляду» та її «реакційну» сутність. Тому члени партії щодня мали вести боротьбу проти «ідеалістичної і містичної ідеології церкви та її реакційної діяльності» [2, с. 141].

У роки війни на території Ворошиловградщини активізували свою діяльність не тільки релігійні діячі РПЦ, але й представники інших церков, зокрема, прихильники Істинно-Православної церкви, євангельські християни-баптисти, старообрядці, єговісти, адвентисти сьомого дня. Усі ці конфесії також потрапили у поле зору радянської партійно-державної влади. Їхня діяльність, як і православної церкви, також контролювалася за допомогою спеціального органу – Ради у справах релігійних культів [6, Ф. Р-2626. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 2]. Але, незважаючи на жорсткий контроль з боку РСРК, релігійні громади розгорнули активну діяльність у Ворошиловградській області, залучаючи до своїх лав значну кількість населення. Особливо опозиційними щодо радянської влади в області були такі церковні організації, як «іоніти» (послідовники Іоанна Кронштадтського) та «Істинно-Православна церква» (далі – ІПЦ). «Іоніти» проповідували своє вчення як у промислових регіонах, так і в сільській місцевості. У Ворошиловграді було виявлено до 30 осіб-активістів іонітського підпілля. Їхню діяльність очолювала Марія Шпехт, колишня дворянка, лікар за фахом, що вела жебрацький спосіб життя.

«Іоніти» у Ворошиловграді вели активну роботу зі створення іонітського монастиря. Радянська влада вказувала на те, що діяльність іонітів включала антирадянську пропаганду [6, Ф. П-179. Оп.

3. Спр. 307. Арк. 17]. Аналогічні групи «іонітів» були виявлені у Старобільському, Сватівському та Кременському районах, із загальною чисельністю до 60 осіб.

У Ворошиловграді, Алчевському, Слов'яносербському, Боково-Антрацитівському і в інших районах було виявлено більше 200 осіб-прибічників «ППЦ». Цю течію очолював Микола Федорович Сидоров, у минулому – член КП(б)У, який за окупаційної влади працював головою контррозвідки СД й перебував на нелегальному становищі. Для досягнення більшого впливу серед віруючих він видавав себе за царя Миколу II.

У м. Алчевську на металургійному заводі імені Ворошилова діяла громада єговістів. До її складу входили, головним чином, робітники з числа мобілізованих із західних областей України. Єговісти мали антирадянську літературу, яку отримували з-за кордону. Одним з проявів їхньої діяльності було розповсюдження чуток про «Армагеддон», «унаслідок якого всі уряди будуть скинуті, а до влади прийде Ісус Христос» [6, Ф. П-179. Оп. 3. Спр. 307. Арк. 18]. Ці громади нараховували близько 20 членів, які діяли нелегально, бо РСРК не реєструвала їх.

Найбільш активно населення області підтримувало релігійні течії євангельських християн-баптистів. До числа їхніх парафіян також входила молодь віком від 18 років [6, Ф. Р-2626. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 25–26]. Усього в області баптистські громади об'єднували близько 10 000 віруючих [6, Ф. П-179. Оп. 3. Спр. 307. Арк. 20].

Членами цих громад переважно були люди похилого віку, малограмотні. Свою діяльність вони намагалися вести в районах області, здійснюючи розукрупнення окремих громад [6, Ф. Р-2626. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 26]. Усього по Ворошиловградській області до кінця 1945 р. нараховувалося 30 дійсних релігійних громад євангельських християн-баптистів [8, с. 28], 29 пресвітерів і один благовісник [6, Ф. Р-2626. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 29]. Зокрема, у Ворошиловграді діяв лише один молитовний будинок євангельських християн-баптистів [6, Ф. Р-2626. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 2], пресвітером у ньому був І. П. Сушнов [6, Ф. Р-2626. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 3]. Найбільше молитовних будинків баптистів нараховувалося у Лисичанську (4 будинки), де громаду очолював пресвітер А. Х. Ярошеня, у Попасній (3 будинки), Краснодонському районі (2 будинки), де громаду віруючих очолював пресвітер Т. Т. Єременко. По одному молитовному будинку діяло у Рубежанському районі, де благовісником був П. П. Занченко, а також Сватівському, Старобільському, Красно-Луцькому та Свердловському районах [6, Ф. Р-2626. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 2–3]. Євангельські християни-баптисти мали добре організований хор і музичний гурток. Окремі пресвітери займалися проповідницькою діяльністю.

Для обмеження діяльності релігійних організацій радянська влада здійснювала різноманітні заходи. Були випадки, коли міська рада не приймала заяви на реєстрування громад євангельських християн-баптистів. Ці дії призводили до конфліктів із віруючими та служителями культу. Наприклад, голова Красно-Луцького райвиконкому відмовив у прийнятті заяви на реєстрацію громади від пресвітера М. І. Бойко. У відповідь на це віруючі написали заяву до уповноваженого, який зареєстрував громаду. Часто представники райвиконкому навіть не спрямовували віруючих із заявами до уповноваженого, а одразу категорично забороняли відкривати молитовний будинок. Такі випадки були зареєстровані в Краснодоні [6, Ф. Р-2626. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 15].

Ще однією з діючих релігійних громад в області була громада адвентистів сьомого дня (АСД). За своїм складом вона була малочисловою. Її членами були переважно люди похилого віку більше 60 років. За національним складом у громаді переважали українці, за статевим – жінки. В області був зареєстрований лише один молитовний будинок адвентистів сьомого дня [6, Ф. Р-2626. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 26–27].

До всіх конфесій, що діяли в області, влада застосовувала методи тиску та контролю. Тим з них, які займали стосовно влади лояльну позицію (баптисти, адвентисти, євангельські християни), було дозволено легально функціонувати. Проте, релігійним об'єднанням, налаштованим проти радянської влади (свідки Єгови, ППЦ, іоніти), відмовлялося у реєстрації, й, відповідно, у праві на існування, що приводило до їх переходу на нелегальне становище.

Таким чином, Велика Вітчизняна війна привнесла значні зміни у життя населення УРСР. Воєнне лихо, величезні втрати повернули багатьох людей до релігії. Після встановлення окупаційного режиму у Ворошиловградській області склалися певні передумови для відродження

релігійного життя, хоча цей процес був дуже суперечливим і неоднозначним. Найбільше ознаки релігійного відродження проявилися у відновленні церков. Для відправлення молебнів використовувалися приміщення колишніх клубів і шкіл. Широкі маси місцевого населення було залучено духовенством до посвячення храмів, відзначення релігійних свят, відвідування служб. Нацистська влада активно використовувала релігійний чинник з метою пропаганди співпраці з окупаційною владою, для антибільшовицької пропаганди. З початком відновлення радянської влади у Ворошиловградській області партійне керівництво радикально змінило свою політику щодо церкви. Було дозволено легальне існування церковних інституцій і духовництва. Така зміна політики була зумовлена зовнішніми та внутрішніми обставинами, які проявилися в роки війни. До релігійних течій, які опинилися по війні у найбільш сприятливій ситуації, належить насамперед РПЦ. Радянська влада, послабивши тиск на Російську Православну церкву, намагалася використати її як фактор для консолідації суспільства в роки війни. Право на існування отримали також ті релігійні конфесії, які займали стосовно влади лояльну позицію, але не ті релігійні течії, які перебували в опозиції щодо неї. У цілому, й німецька окупаційна влада, й відновлений на Ворошиловградщині в 1943 р. радянський режим бачили у місцевих церковних інституціях і релігійних течіях лише знаряддя агітаційно-пропагандистської роботи, яке намагалися використати на свою користь.

Література

1. Армстронг Д. Украинский национализм: Факты и исследования. – М.: Центрполиграф, 2008.
2. Бондарчук П.М. Особливості релігійної ситуації в Україні у середині 1940-х – на початку 1950-х рр. / П.М. Бондарчук // Укр. іст. журн. – 2010. – №2. – С. 137–157.
3. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви в 4 тт. / І. Власовський. – К: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 1998. – Т. 4. – Кн. 2.
4. Гордієнко В.В. Німецько-фашистський окупаційний режим і православні конфесії в Україні / В.В. Гордієнко // Укр. іст. журн. – 1998. – №3. – С. 107–119.
5. Гитлер А. MeinKampf [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://freebooks.net.ua/353-adolf-gitler.-moja-borba-mein-kampf.html>
6. Державний архів Луганської області (ДАЛО).
7. История Луганского края: учеб. пособ. / А.С. Ефремов, В.С. Курило, И.Ю. Бровченко и др.]. – Луганск: Альма-матер, 2003.
8. Корчак-Городницький О. Спогади з життя. Східний фронт. 1941-1943 рр. / О. Корчак-Городницький. – Львів, 2003. – Ч. 2.
9. Куромія Г. Свобода і терор у Донбасі: Українське-російське прикордоння, 1880-1990-ті роки / Гіроакі Куромія [пер. з англ. Г. Кьорян, В. Агеєв; передм. Г. Немирі]. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002.
10. Лисенко О.Є. До питання про становище церкви в Україні у період Другої Світової війни / О.Є. Лисенко // Укр. іст. журн. – 1995. – №3. – С. 73–81.
11. Форостюк О. Православная Луганщина в годы гонений и трагических испытаний (1917-1988) / О. Форостюк. – Луганск: РИО МВД, 1999.
12. Conquest R. Religion in the USSR. – New York: Frederick A. Praeger, 1968.
13. Fireside H. The Russian Orthodox Church under Nazi and Soviet Control. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1971.
14. Fletcher W. Religion and Soviet Foreign Policy 1945–1970. – London: Oxford University Press, 1973.
15. Fletcher W. Russian Orthodox Church Underground. 1917–1970. – London: Oxford University Press, 1971.
16. Stroyen W. Communist Russia and the Russian Orthodox Church. 1943–1962. – Washington: Catholic University Press, 1967.